
Bréfa- og málasafn 1960

Bjarni Benediktsson – Stjórnmal – Dóms- Heilbrigðis- og lðnaðarmálaráðherra – Björn Björnsson –
Jóhannes Bjarnason – Thor Thors – Karl Kristjánsson – *Politiken* – Kvittun – Miðar

---

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360
Stjórnmalamaðurinn
Askja 2-26, Örk 3

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Almennar stjórn málaumræður (útvarpsumræður), 31. maí 1960.

Karl Kristjánsson.

.....Félagsleg uppbygging og almenningssamtök hérlendis eru svo sterk og svo nátengd gróanda þjóðlífsins, að allar ríkisstj. verða nú orðið að leitast við að samhæfa sig og störf sín þeirri þróun. Að ætla að ganga í berhögg við hana með einræði og ofstjórn, eins og núv. ríkisstj. gerir, er ofviða fyrir hvaða stjórn sem væri. Vinstri stjórnin gerði sér grein fyrir þessu og leitaði samstarfs við samtökin. Með því leitaði hún auðvitað ekki aðeins samvinnu við sína stuðningsmenn, heldur út fyrir hina pólitísku stuðningsflokka sína, af því að sjálfstæðismenn eru vitanlega í þeim samtökum. Og það var rétt.

Stjórnartíð vinstri stj. var tímabil gróanda, af því að sú stjórn starfaði með, en ekki á móti félagsmálahreyingunum. Þá blómgaðist atvinnulíf og framfarir í sveit og við sjó. En almenningur skildi ekki nógu vel sinn vitjunartíma, og verkalyðurinn hætti að veita stj. nauðsynlegan stuðning, lét æðisgengna stjórnarandstöðu trufla sig. Síðan hefur ýmislegt gerzt og kalstefnustjórn komizt til valda, sem fer öfugt að. Eitthvað þurfti að gera, segir hún. Hvað átti að gera? -Jú, víst þurfti eitthvað að gera. Allvondar snurður þurfti að strjúka að þræði. Við framsóknarmenn bentum á í vetur, að það væri hægt að gera án mikils sársauka fyrir þjóðina, ef allir flokkar tækju höndum saman til þess og ekki væri horfið frá stefnu vors og gróanda.

Hermann Jónasson lýsti í gærkvöld efnahagsmálatill. okkar, og í vetur lögðum við til, að skipuð yrði n. 2 fulltrúa frá öllum flokkum til þess að semja samkomulagstill. í efnahagsmálunum. Stjórnarflokkarnir vildu ekkert slíkt samstarf hafa á Alp. og leituðu heldur einskis samstarfs við almenning, en settu sína grófu efnahagsmálalöggjöf í trássi við allt og alla með hroka og sjálfbirgingshætti. Stj. lét þingið hætta störfum í nærri 2 mánuði, rak menn sinna eigin þingflokka utan af landi heim eins og krakka, sem sagt er að fara frá, svo að þeir tefji ekki fyrir, heimtar svo eftir hléið, að þeir greiði atkv. með öllu, sem hún leggur fyrir þingið, þó að það brjóti í bág við

velfarnað héraða þeirra.

Ekki ómerkari maður en hæstv. núv. dómsmrh. sagði í þingræðu árið 1957 orðrétt þetta, með leyfi hæstv. forseta: "Fá eða engin mál eru nú rædd meira hér á landi né hafa verið heldur en hin svokölluðu efnahagsmál og sá vandi, sem að steðjar í þeim. Hvaða úrræði sem menn telja þar vænlegust eða hverjar orsakir sem menn telja vera að þeim örðugleikum, sem við er að etja, þá er það víst og að því er ég hygg óumdeilanlegt, að við þennan vanda verður ekki ráðið, nema skilningur alls almennings á bæði orsökum og úrræðum sé fyrir hendi. Eg veit ekki um neitt málefni, sem síður stoði að löggjafinn einn, Alp. og ríkisstj., taki ákvarðanir um, ef þær styðjast ekki við glöggan skilning alls almennings á nauðsyn þeirra aðgerða, sem hverju sinni eru ákveðnar. Án slíks skilnings kann að vísu að vera hægt að gera ýmiss konar bráðabirgðaráðstafanir, en ef þær eiga ekki þegar í stað að reynast haldlitlar, verða þær að hafa stoð í öflugum almenningsáliti."

Af þessum orðum Bjarna Benediktssonar má öllum ljóst vera, að hann er þar nákvæmlega á sömu skoðun og fólst í till. okkar framsóknarmanna um nauðsyn samstarfs að úrlausnum efnahagsmálanna. "Eg veit ekki um neitt málefni" segir ráðherrann, "sem síður stoði að löggjafinn einn, Alp. og ríkisstj., taki ákvarðanir um, ef þær styðjast ekki við glöggan skilning alls almennings." Hér er rétt ályktað og ákveðið talað.

En einmitt þetta þrjóskaðist ríkisstj. við að gera. Hún og flokkar hennar tóku sínar byltingarkenndu ákvarðanir og settu harkaleg l. gegn vilja almennings og andstætt skilningi hans. Um það votta hin mörgu mótmælabréf, sem Alp. hafa borizt. Síðasti fundur L.Í.Ú., nýafstaðin ráðstefna Alþýðusambandsins og maðurinn á götunni. Hæstv. dómsmrh. hefur fyrirfram kveðið upp dauðadóm yfir efnahagsmálaaðgerðum ríkisstj. Sá dómur hans er réttur og honum verður ekki hnekk.

Mannkynið allt stefnir að meira og meira jafnrétti og bræðralagi, þó að afturkippir komi við og við. Íslendingar eru framarlega í þessum efnunum, þrælalag kemur hér aldrei aftur, hjúahald í hinni gömlu merkingu er úr sögunni, yfirstétt og undirstétt tilheyra liðnum tíma. Hin félagslega menning og félagslega hagþróun, sem stefnir að því að gera alla að minnsta kosti bjargálna og frjálssa um leið, í beztu merkingu þess orðs, er það afl sem héðan af verður ekki bugað á Íslandi. Nazismi og línukommúnismi geta tafið fyrir um stundarsakir en ekki meira.

Alagastjórnin, sem nú situr, og ráðið hefur á þessu þingi, spillir gróanda þjóðlífsins eins og kal spillir grund á vondu vori. En grundin grær aftur. Athafnasöm þjóð og framsækin plægir kalsvæðin og sáir í þau; Því fyrr því betra.

af þessu verki hafi allstadar verið vel
tekið og manningargildi þess fyrir
mildurmiðlið talið mistið.

nummali mun
mun og blöðum,
1955, híl
sidan
rduligam
i
telur

3L

af
61

Einkabreyf

ARE YOU ONE
NEW VOTERS

1960

Herra

Dóms meðlasíð herra

Þjarni Benediktsson

Stjórnarráðið

REYKJAVIK,

ICELAND.

Simi Park
Hvø 1968

43⁵ DOVER STREET
Piccadilly
London W.1.

H. d. n. m. a. l. e. l. u. v. s.
Bjarni Benediktsson
Reykjavík.

Simi 26. nov. 1960.

Gæðingur,

Vandaði
Kringlufone Keuslepáttar
í Íslandslit.

Þú hefur gefið mér tilkennu í verk,
að senda myndir til Alþingis, til
framtíðar mínar, vegna undirskriftar
útgáfu þessa Keuslepáttar, en laund er
þess vel kunnur.

Meðan á línu langþróaðar starf
mínar stöð (12 ár) var þú oft vitund að
mínar af minnum heima, að þú ætli að
sækja um fjárfyrir frá Alþingi til
hjálpar línum miklu útgjöldum mínum,
en verk þetta væri mikils virði fyrir
Ísland, í alla stöð.

Þú færst betra að línu, þar til
verkinu væri lokid og þú að sjá gildi þess.
Þú held, að mér sjá óhætt að segja,

ad þessu verkni hafi allstadað verið vel
tekið og meiningargildi þess fyrir
þjóðina og miðurnáttíð talid mikild.

Fyrir utan mjög löfvanleg ummáli min
perman kenningar, bæði í radum og blöðum,
er við vörum á Íslandi sumarið 1955, til
ad afleuda fyrstu 3 einstökum, lofar síðan
öft verið minnst á laun á virðulegum
hátt, en mið síðast, meira ad segja, í
Þjóðviljanum, p. 12. okt. 1960, sem telur
þetta "lítið þarfatar framfar" o.s.fv.

Nú hef þú tekið látið verða af
þú, ad senda umrættu min styrk, til
Alþingis (Hættisráðgjafar).

Ég þú sjúki þjer fast, ad þú
þessu máli fylgi þótt, á þann hátt,
sem þú telur við eigaund, gjördir þú
myr í metan legum greida.

Mið best kveðjum

þinn vinlaun

Þórunn Þorunnsdóttir

FÉLAG ÍSLENZKRA IÐNREKENDA
SKÓLAVÖRÐUSTÍG 3 · PÓSTHÓLF 1407 · SÍMI 24473

Reykjavík, 9. marz 1960.

Afrit.

Iðnaðarmálaráðuneytið,

Reykjavík.

Hinn 26. febrúar sl. rituðum vér ráðuneytinu bréf varðandi samkeppnisaðstöðu skóíðnaðarins með tilliti til þess, að ráðgert er, að leðurskór verði á frílista frá öllum löndum.

Hér með sendum vér ráðuneytinu tillögur til breytinga á tollskránni og innflutningsgjaldi, sem miða að því að bæta aðstöðu þessa iðnaðar.

Í tillögunum er aðallega lagt til, að tollar á efnivörum til skóframleiðslu verði lækkaðir, en jafnframt er einnig lagt til, að aðflutningsgjöld á leðurskóm verði hækkuð nokkuð, en vér teljum það nauðsynlegt, til þess að tryggja möguleika þessa iðnaðar til að keppa við erlenda framleiðslu.

Sjái ráðuneytið sér eigi fært að beita sér fyrir umræddum breytingum, leggjum vér eindregið til, að leðurskór verði eigi settir á frílista nú.

Virðingarfyllst,
Félag ísl. iðnrekenda

28/2/60

Hr. dómsmálaráðgjafi Bjarni Benediktsson.

Hisumet hefi ég mið að senda yður
einbök af opinágerð e. ég var tilbúinn
að flytja á aðalfundi Skuldavörðingjanna 9/2,
en hefti við samkvæmt beiðni.

Vengja þess að ég hef áður rætt tilfálshalla
við yður þessu máli við ég gefa yður
talið þessu til að tryggja þessu máli
námið, ef minja verkungráttuþingunni
og þessu störfelldu fjárfestungráttuþingunni
skuldu komu til umræðu hjá ríkisstjórninni.
Þessi gætt þess séð þessu þessu máli
öllum hefti umræðuþingunni, og þessu
máli við vori að þessu máli i
slika framfarandi á þessu grundelli,
sem umræðuþingunni hefti.

Uthið vinnandi og vinnandi

Johann Þannar

"NEFNDARÁLITIÐ", NÝJA VERKSMÍÐJAN O.F.L.

Á síðasta aðalfundi Áburðarverksmiðjunnar h/f þann 14. apríl 1959, flutti ég ádeilu á framkvæmdastjóra fyrirtækisins, þar sem ég gagnrýndi ýmis atriði í stjórn hans undanfarandi ár.

Fundurinn kaus nefnd þriggja manna til þess að kynna sér gagnrýni mína og gefa skýrslu um málið.

Skýrsla þessi liggur nú fyrir og hef ég yfirfarið hana. Skýrslan staðfestir í öllum aðalatriðum gagnrýni mína á rekstrinum og sýnir, að þau atriði, er ég átalði sérstaklega, hafa öll átt sér stað.

Ég get verið fáorður um skýrslu þessa, því að hún skýrir sig að mestu leyti sjálf.

Í sumum tilfellum vill nefndin, eða sumir nefndarmanna, dreifa ábyrgðinni á mistökunum á fleiri aðila en framkvæmdastjóranum einan. Það verður þó að líta þannig á, að höfuðábyrgðin hvíli á framkvæmdastjóranum, sem á að annast daglegar framkvæmdir þessara mála. Og vissulega getur ábyrgðin ekki hvílt á mönnum eins og Ingólfi Jónssyni, sem ofbauð svo framferði framkvæmdastjórans, að hann ráðlagði honum að segja af sér, enda þótt hann sinnti ekki þeirri ráðleggingu, og síðar, er framkvæmdastjóri hélt uppteknum hætti, lagði hann fram formlega tillögu, er gekk í þá átt, að framkvæmdastjóri viki úr starfi. Né heldur getur ábyrgðin hvílt á Kjartani Ólafssyni, sem flutti tillögu um að segja framkvæmdastjóra upp starfi, enda þótt tillögur þeirra Ingólfs og Kjartans hafi ekki náð fram að ganga.

Þeir hafa því báðir gert hreint fyrir sínum dyrum á óstjórn framkvæmdastjóra undanfarin ár og geta vart talizt bera ábyrgð á framkvæmdastjóra, sem þannig er þröngvað upp á þá.

Þá er það eitt atriði, sem ég get ekki látið hjá líða að minnst á, vegna þess hve þýðingarmikið það er, en nefndin gerir lítil eða engin skil í skýrslu sinni.

Það er varðandi umsagnarbréf það, er Van Ness gaf 7. sept. 1944, samkvæmt beiðni frá stjórn verksmiðjunnar, en framkvæmdastjóri stakk undir stól, þótt upp hafi komizt um síðir.

Þetta verk framkvæmdastjóra var svo gróf móðgun við mig persónulega, að yfir það grær ekki, og ég vil fullyrða það, að ekki myndu allir stjórnarnefndarmenn fyrirtækja gefa trúnaðarmanni sínum tækifæri til að ljúga af ásettu ráði að sér oftast en einu sinni.

Ádeilu mína á framkvæmdastjórnann kom ég með vegna þess, að í samstarfi mínu við hann undanfarin ár hef ég sannfærzt æ betur um það, að hann sé ekki því starfi vaxinn að stjórna hinum daglega rekstri fyrirtækisins, eins og þau fáu dæmi, er ég tók, sýna glögg.

En þó reið það baggamuninn að ég kom með ádeilu þessa, að í undirbúningi er að byggja hér nýja verksmiðju til framleiðslu á fosfór og blönduðum áburði, sem nú er áætlað að kosta muni yfir 50 milljón kr. Þessum undirbúningi hefur framkvæmdastjóri stjórnað undanfarin ár að verulegu leyti.

Ég lýsti því nokkuð í ádeilu minni á síðasta aðalfundi, hvernig hann stjórnaði undirbúningi leirverksmiðjunnar og hvaða afleiðingar það verk hans hafði. En eins og menn minnst þá undirbjó hann þá verksmiðju með pukri og leynimakki og keypti síðan inn verksmiðjuna með hinum óvenjulegasta hætti, en verksmiðjan síðan staðið ónothæf síðan byggingu hennar lauk fyrir 4 árum.

Undirbúningur hans á nýju verksmiðjunni fyrir fosfór og blandaðan áburð hefur verið slíkur, að hann minnir að mörgu leyti á undirbúning hans að leirverksmiðjunni, og vildi ég gera það, sem hægt var, til þess að stöðva hann í að fara eins með það mál.

Í gagnrýni minni á aðalfundinum vék ég að þessu, en rökstuddi það ekki nánar, til þess að hafa ekki mál mitt of langt. En er málið var komið til rannsóknarnefndar samdi ég stutta greinargerð, þar sem ég lýsti vinnuaðferðum Hjálmars Finnssonar við undirbúning nýju verksmiðjunnar og sendi nefndinni. Því þykir mér það miður, að nefndin skuli ekki hafa tekið þessa greinargerð mína með í rannsóknarstörfum sínum, eins og önnur málsskjöl, sem fram voru lögð, því að mínum dómi er greinargerð þessi eitt af þýðingarmestu skjölum, sem fram voru lögð.

Í greinargerð þessari rakti ég lauslega, hvernig Hjálmar hefur frá upphafi stjórnað undirbúningi að byggingu nýju verksmiðjunnar.

Minnti ég á, að Hjálmar, þessi algerlega ótæknifróði maður, fór til Frakklands sumarið 1956 (án fenginnar heimildar og vitundar verksmiðjustjórnarinnar) til viðræðna við fyrirtæki um hina fyrrnefndu há-tæknilegu verksmiðju.

Áður en hann fór, hélt hann engan fund um málið með verkfræðingum verksmiðjunnar, og öðrum verksmiðjustjóranum (mér að minnsta kosti) var ókunnugt um ferðina fyrr en eftir á, og engar upplýsingar fékk ég um, hvað framkvæmdastjóri ræddi við fyrirtækið.

Ég rakti hvernig Hjálmar hefur alltaf reynt að pukrast með undirbúning málsins, og um það geta fleiri verkfræðingar verksmiðjunnar en ég eflaust borið. Slíkt er málum aldrei til góðs, því að betur sjá augu en auga.

Ég gat þess, að í ágúst 1958 kom hingað sérfræðingur á vegum verksmiðjunnar til athugana varðandi byggingu verksmiðju til framleiðslu blandaðs áburðar. Gerði hann áætlanir um fimm mismunandi aðferðir til framleiðslunnar. Komst hann í skýrslu sinni að þeirri niðurstöðu, að ein viss aðferð yrði okkur ódýrust. Er það aðferð, er fyrirtækið Auby í Frakklandi hefur einkaleyfi á og notar í verksmiðjum sínum, en þetta er stærsti framleiðandi blandaðs áburðar í Frakklandi.

Síðan liðu margir mánuðir og framkvæmdastjóri réri öllum árum að því, að byggingaframkvæmdir við verksmiðjuna hæfust á s.l. vori. Leyfi voru fengin til að hefja framkvæmdir og gefið var til kynna, að háfízt yrði handa í júní s.l., eða jafnvel fyrr.

Þóttu mér vinnuaðferðir framkvæmdastjóra harla einkennilegar, og benti ég því stjórn verksmiðjunnar bréflaga, í janúar 1959 og aftur í maí 1959, á, að ég teldi að málið þyrfti nánari athugana við og að óvarlegt væri að fara að semja um framkvæmdir áður en málið væri frekar rannsakað og meiri upplýsinga aflað.

Þá tók stjórn verksmiðjunnar í taumana og var mér og verksmiðjustjórá falið að fara til Evrópu og athuga málið betur.

En hvað kom þá í ljós?

Framkvæmdastjóri hafði ekki fram að þeim tíma haft neitt samband við það fyrirtæki, sem fosfórverksmiðjusérfræðingur Áburðarverksmiðjunnar taldi hentugast fyrir okkur, enda þótt þá væru liðnir 10 mánuðir frá því að hann hafði verið hér.

Er við ræddum við þetta fyrirtæki í París í júní s.l. virtist strax ljóst, að fosfóráburðarsérfræðingur Áburðarverksmiðjunnar hefði haft á réttu að standa, sem ekki ætti að vera undrunarefni. Enda kom það á daginn, að þetta fyrirtæki bauð verksmiðju, sem var bæði mun ódýrari í stofnkostnaði og framleiðslukostnaði en aðrir höfðu boðið áður.

Þessar ábendingar mínar og nýjar athuganir á málinu urðu til þess, að vélakostnaður til verksmiðjunnar gat lækkað um 4-5 millj. króna eða um nálega 20%, og annar kostnaður um 5 milljónir til viðbótar.

Enda voru byggingaráform framkvæmdastjóra aðeins miðaðar við tilboð frá einu fyrirtæki, á sama hátt og hann hafði hagað sér í leirverk-smiðjumálinu.

En þegar komið var í ljós, að önnur fyrirtæki voru með ódýrari verksmiðju, þá gat allt í einu fyrirtækið, sem mest kapp hafði verið lagt á að semja við, lækkað sig um nokkrar milljónir krónur eða um nærri fjórðung.

Síðan segir í greinargerð minni :

Nú er eðlilegt að spurt sé, til hvers hafi verið fengin fosfóraburðarsérfræðingur til Íslands og látinn þæla í því að gera áætlanir og skýrslur ?

Er þetta aðeins gert til gamans ?

Las framkvæmdastjóri ekki yfir skýrslu hans ?

Fóru ráðleggingar sérfræðingsins líka alveg framhjá Hjálmari þennan hálfu mánuð, er hann sat yfir honum hérna heima ?

Er það gjört af ásettu ráði að sniðganga svo gjörsamlega tillögu hans, að ekki er einu sinni haft samband við það fyrirtæki, er hefur einkaleyfi á aðferðinni, sem sérfræðingurinn mælir með ?

Það er ekkert nýtt, að Hjálmar hundsi skriflegar ráðleggingar mínar, en hér leyfir hann sér einnig að hundsa ráðleggingar þessa erlenda sérfræðings, er hingað var fenginn gagnert í þessu augnamiði.

Ég er ekki að halda því fram, að við eigum að fara blint eftir ráðleggingum erlendra sérfræðinga, því að þeir sjá hlutina með útlendum augum og koma oft ekki auga á þá hluti, sem kunnugir Íslendingar sjá. En okkur ber vissulega að athuga gaumgæfilega tillögur þeirra. Það er það minnsta sem hægt er að ætlast til.

Ég vil taka það hér skýrt fram, að ég er hér ekki að deila á starfsbróður minn, Runólf Þórðarson, sem framkvæmdastjóri hefur einkum leitað til um ýmsar verkfræðilegar upplýsingar.

Runólfur er vel menntaður og fær verkfræðingur og eru áætlanir hans vel verkfræðilega unnar, miðað við þær forsendur, er hann gengur út frá. En það er hin viðskiptalega hlið málsins og hliðin út á við, sem ég er að áfella og aðferðir framkvæmdastjórans og málsmeðferð hans.

GAMLA VERKSMIÐJAN

En meðferð framkvæmdastjórans á leirverksmiðjunni og nýja verksmiðjumálinu eru ekki einu ástæður mínar fyrir því, að ég óttaðist um meðferð þessa máls.

Þetta fyrirtæki hefur áður brennt sig illa á því, að ekki var sinnt ráðleggingum sérfræðinga, sem vel voru kunnugir málavöxtum.

Verksmiðja sú, er hér hefur nú verið starfrækt um 6 ára skeið, var mörg ár í undirbúningi. Við undirbúning hennar lögðu margir vel færir og þekktir erlendir og innlendir sérfræðingar hönd á plóginn. Var verksmiðjumálið því orðið vel tæknilega undirbúið.

Er Marshallstofnunin samþykkti að veita efnahagsaðstoð til verksins 29. des. 1950, lágu fyrir ákveðnar tillögur um fyrirkomulag verksmiðjunnar og hvaða sérfræðingum væri ráðlegast að fela framkvæmdirnar. Komu þær tillögur fram í skýrslu dagsettri 8. des. 1949 frá Steingrími Jónssyni rafmagnsstjóra, Eiríki Briem rafmagnsveitustjóra og mér.

Hafði atvinnumálaráðherra falið okkur að athuga málið.

Var þar lagt til, að samið yrði um framkvæmdirnar við eitt þekktasta fyrirtæki heims á því sviði, Chemical Construction Corp. í New York, en það firma hafði unnið að undirbúningi málsins árum saman með Íslendingum og aðstoðað við áætlanagerðir fyrir Marshallaðstoðina. Var því verkfræðingsfirma þetta gjörkunnugt málinu og öllum aðstæðum, Enda kemur fram í tilkynningu Marshallstofnunarinnar um efnahagsaðstoðina, 29. des. 1950, að þar er gengið út frá því, að þetta fyrirtæki muni vinna verkið.

En þessum ráðleggingum var ekki sinnt, heldur var verkið falið mönnum, er voru undirbúningi verksins og málinu í heild ókunnugir, en það voru aðilarnir C.O. Brown og fyrirtækið Singmaster & Breyer.

Þetta kann að hafa verið gjört í góðri meiningu, en staðreyndirnar eru þær, að í höndum þessara manna varð verksmiðjan að ýmsu leyti stórgölluð og hefur það orðið verksmiðjunni afar dýrt og enn er ekki séð hvernig úr sumu verður bætt.

Þessir aðilar hafa og orðið uppvísir að alvarlegum svikum við verksmiðjuna, sem þegar hafa kostað hana mikið fé.

Til þess að skýra mál mitt frekar, vil ég fyrst lesa hér bréf,

Approved _____ Date _____

① THE CHEM. CONSTRUCTION CORP. N.Y.C.
X ② BOUGHT FROM ELECTRIC HEATING EQUIP. CORP. PHIL. US

er ég skrifaði stjórn Áburðarverksmiðjunnar 2. marz 1959.

Það hljóðar svo :

"Til stjórnar Áburðarverksmiðjunnar h.f.
hr. bankastjóri Vilhjálmur Þór, formaður,
Reykjavík.

Þann 9. janúar s.l. skrifaði ég stjórninni bréf, þar sem ég vakti athygli hennar á alvarlegum göllum Kjarna áburðarins, sem valda bændum bæði erfiðleikum og tjóni. Hafa gallar þessir nú nýlega einnig verið til umræðu á búnaðarþingi.

Í fyrrnefndu bréfi benti ég á, hversu mikið vantar á, að verksmiðjan framleiði áburð af þeim gæðum, sem ráðunautar þeir, er teiknuðu verksmiðjuna, lofuðu í samningunum um verksmiðjuna, og að full ástæða væri til að taka þessi mál upp við ráðunautana og gera það, sem hægt væri, til þess að notendur áburðarins verði ánægðir með hann, og láta ráðunautana standa ábyrga fyrir gerðum samningum.

Í framhaldi af umræddu bréfi mínu vil ég nú benda stjórn verksmiðjunnar á mjög alvarlegan hlut, er ég nýlega komst að, varðandi ráðunauta verksmiðjunnar og hluti, sem nú er ljóst, að þeir gerðu, er verið var að kaupa tæki til verksmiðjunnar.

Í febrúar 1957 benti ég stjórn verksmiðjunnar á það í skýrslu minni um "Yfirlit yfir rekstur verksmiðjunnar árið 1956", að ending vetnisvinnslutækja verksmiðjunnar hefur reynzt mjög léleg og viðhaldskostnaður þeirra afar hár og geysimiklu hærri en ráðunautarnir Singmaster & Breyer sýndu í skýrslu til Marshallstofnunarinnar, dagsettri 24. og 25. júlí 1951, um það leyti, er verið var að kaupa tækin.

Í þessari skýrslu segja ráðunautarnir Marshallstofnuninni, að það muni verða Áburðarverksmiðjuni um kr. 3 milljónum dýrara að kaupa þessi tæki og um kr. 100.000 dýrara á ári að reka þau, heldur en þau tæki, sem boðin voru í lægsta tilboðinu. Þó hafði framleiðandinn og seljandinn gefið upp, að reksturskostnaðurinn (og þó einkum viðhaldskostnaðurinn) yrði enn hærri en gefið er upp í skýrslunni til Marshall.

Nú liggja fyrir endanlegar niðurstöður hjá bókhaldi verksmiðjunnar yfir viðhaldskostnað þessarar verksmiðjudeildar fyrir árið 1958, og sýna þær, að enn hefur viðhaldskostnaður hennar aukist mjög.

Samkvæmt upplýsingum, er ég hef áður fengið frá bókhaldinu, reyndist viðhaldskostnaður þessarar deildar árið 1956 kr. 337.397,20, árið 1957 kr. 413.133,03, en mér hefur verið neitað um upplýsingar frá bókhaldinu um töluna fyrir árið 1958. En augljóst er, að hún er allmiklu hærri en áður, sem sjá má m.a. af því, að árið 1957 voru endurnýjaðar 23 svokallaðir toppar, en árið 1958 voru þeir 35, og er það allgöður mælikvarði um, hve viðhaldið fer vaxandi.

Þessar tölur eru allar geysimiklu hærri en gefið var upp í fyrrnefndri skýrslu til Marshallstofnunarinnar.

Er ég var að velta fyrir mér þessum háa og síhækkandi viðhalds-

kostnaði, fór ég að athuga plagg, er mér hafði fyrir skömmu borizt í hendur og ég hafði ekki áður séð. Plagg þetta er ljósmynd af samanburðarskýrslu um þessi sömu tæki, samin af dr. C.O. Brown, ráðunaut, og dagsett 10. júlí, eða í sama mánuði og Singmaster & Breyer sendu skýrslu sína til Marshallstofnunarinnar.

Af þessum plöggum má sjá, að þau hafa nú aftur verið send hingað skömmu eftir að ég vék að þessum málum í skýrslu minni yfir rekstur verksmiðjunnar árið 1956.

Þetta plagg eftir Brown er svo gjörsamlega ósamhljóða skýrslunni, sem send var til Marshall, að stórfurðulegt er, sérstaklega þegar þess er gætt, að þessir tveir aðilar voru að vinna saman.

Plaggið frá Brown er greinilega mjög rangt, og virðist augljóst, að það hafi vísvitandi verið þannig gert.

Úr tæknilegu, tölulegu dæmi getur ekki verið nema ein rétt útkoma.

Virðist mér ekki ósennilegt, að þetta plagg sé ástæðan fyrir því, að Áburðarverksmiðjan var hlunnfarin um milljónir króna í upphafi og bundinn framtíðarbaggi vegna hins háa reksturskostnaðar tækjanna, sem keypt voru.

Einhverja ástæðu mun stjórn Áburðarverksmiðjunnar hafa haft, er hún samþykkti kaupin, er voru svo stórlega óhagstæð fyrir verksmiðjuna miðað við annað, sem í boði var.

Sú sýpur verksmiðjan svo illilega seyðið af þessu, því eins og fyrr segir kostar það hana svo hundruðum þúsunda króna skiptir í viðhaldi árlega, að halda tækjum þessum gangandi.

Sumir stjórnarmenn munu ef til vill minnst þess, að ég skrifaði stjórninni frá New York í júlí 1951 og benti á hinn mikla mun á þessum tveim tilboðum og gerði samanburð á innkaupa- og reksturskostnaði þessara tveggja verksmiðjugerða og komst þar að svipaðri niðurstöðu og ég sé nú, að verkfræðingar Singmaster & Breyer hafa þá komizt að.

Hér virðist vera um svo alvarlegt mál að ræða, að nokkur ástæða sé til að þetta verði rannsakað til hlítar, og helzt áður en endanlega verður gert upp við ráðunautana, ef hægt yrði að gera þá ábyrga, og allavega að fá mál þetta upplýst.

Fylgja hér með ljósmyndir af aðalsamanburðarblöðum þessara tveggja samanburðarplagga ráðunautanna, en þess skal getið, að auk þess eru til skýringarbréf og fleiri gögn, sem fylgdu, og eru þau álíka ósamhljóða.

Þessu tel ég mér skylt að skýra stjórn verksmiðjunnar frá, þar sem upplýsingarnar í umræddum plöggum komu mér mjög á óvart, og ekki sízt vegna þess, að vart getur hugsazt, að öllu lengur verði látið dragast, að gert verði endanlega upp við ráðunautana á einn eða annan hátt.

Virðingarfullst,

Jóhannes Bjarnason (sign.)"

Skjalit sem Marshallstofnunni var sent

SINGMASTER & BREYER

JOB 194
JULY 24, 1951

COMPARATIVE DATA FOR ELECTROLYTIC HYDROGEN PLANT
FOR THE FERTILIZER PLANT, INC., IN ICELAND

	GERMAN BAMAG	CHEMICAL CONSTR.	ELECTRIC HEATING [KENT]	BRITISH BAMAG	AIR PRODUCTS INC.	
I CAPITAL COST						
CELLS	555000	} 774500	} 695000	761800	} 4280100	
ACCESSORIES	22000					(SPARE PARTS) 28000
BUS BARS	18000					8520
ERECTION COST	78955	46210	43940	76455	+	
ERECTION SUPERVISION	4600	3820	4000	5820	+	
BUILDING	175970	352100	255400	330000	+	
SUB TOTAL	854,525	1,176,630	998,340	1,210,595		
START UP MATERIAL	(KOH) 35480	(NaOH) 12000	(KOH) 84000	(KOH) 71600		
START UP SUPERVISION	1500	6550	6550	2910		
TOTAL	891,505	1,195,180	1,088,890	1,285,105	← BASIS OF COMPARISON	

Mismunurinn á upphaflegum kostnaði um 3.2 milj. króna

II OPERATING COST PER MILLION CUBIC FEET OF HYDROGEN [AVERAGE 1.708 × 10⁶ FT³ H₂ / DAY]

A DIRECT COST	GERMAN BAMAG	CHEMICAL CONSTR.	ELECTRIC HEATING	BRITISH BAMAG
CAUSTIC MAKEUP	(KOH) 10.-	(NaOH) .99	(KOH) 9.24	(KOH) 10.-
POWER	109.64	105.24	98.44	107.44
FEED WATER	1.13	1.26	.98	1.13
COOLING WATER	5.55	4.30	2.68	3.86
LABOR	14.-	14.-	14.-	14.-
MAINTENANCE	5.18	10.10	8.97	6.90
TOTAL DIRECT COST	145.50	135.89	134.31	143.33
B FIXED COST				
DEPRECIATION	73.40	98.50	89.45	105.40
INTEREST	22.-	29.55	26.80	31.65
TOTAL FIXED COST	95.40	128.05	116.25	137.05
TOTAL OPERATING COST	240.90	263.94	250.56	280.38 ← BASIS OF COMPARISON

Mismunurinn á árlögum reksturkostnaði um 95.000 kr.

Skjalid sem Brown sendi til Islands

CHARLES OWEN BROWN
CALCULATION SHEET
PROCESS-RATING-ESTIMATING-GENERAL

Page No. H-67
Preliminary _____
Final SUMMARY
Item REVISED
Date JULY 10 50

Client The Fertilizer Plant Location _____ J. O. No. 222 Date JULY 10 50
Subject or Apparatus COMPARISON OF BIDS Project No. _____
Based on HYDROGEN CELLS. Date _____ By C.O.B.

ITEM.	BAMAG GERMANY	BAMAG LONDON	C.C.C.① N.Y.C.	TRAIL② CANADA
NUMBER OF CELLS.	804	128	612	360
COST - f.o.b. PORT.	\$535000	\$791000	\$793000	\$695000
TOTAL OF "EXTRAS" AND HARMONIZING ITEMS 24 TO 43	238195	126135	119480	153632
BUILDINGS - 30¢/C.F.	92925	142200	1,53900	83280
CELL FOUNDATIONS - \$45.00/C.Y.	9450	10400	NG	NO
TOTAL COST - ITEMS 8-13.	\$875570	1069735	1066380	\$931912
POWER SAVINGS TRAIL CELL OVER BAMAG (GER). 11130000/KWH. POWER COST 2.0 OVER = \$.00121/KWH \$ SAVED/YR = \$13442 " COST IF CAPITALIZED AT 5% = \$268840.	\$268840	NOT COMP	NOT COMP.	\$0
<u>TOTAL COMPARED COST</u>	<u>\$1,144,410</u>			<u>931,912</u>
EXTRAS -				
COST OF ICE LANT - BAMAG Cell, NOW IN LONDON @ 1/2 ORIGINAL COST	93120	NOT NEED	NOT NEED	NOT NEEDED
DISTILLED WATER EQUIP.	0	0	0	\$5587
BAMAG CONTRACT EXTRAS 1-7 + 15C	51200	750	0	0
DISTILLED WATER TANK		3500	3500	3500
ALKALI DISOLVING TANK	0	0	0	170
EXTRA COST 181.2 TONS KOH vs NaOH	0	0	36240	0
ELECTROLYTE STORAGE TANK	850	850	200	200
ALKALI COOLING WATER TO CELLS	0	0	10800	0
" KOH	59100	77500	36240	137000
HEAVY HOIST	1550	1550	0	0
GAS SEAL POTS	625	625	?	625
GAS PIPING - CELLS TO BLOWERS	450	450	0	0
" HEADER SUPPORTS	1000	1110	0	1400
POWER WIRING	150	150	0	150
ANALYTICAL APP.	0	0	1000	0
SPARE PARTS - MANUF. RECOMM'D	24500	28000	8000	5000
SUPERVISION OF ERECTION	11650	11650	23500	0
TOTAL OF AUX. ITEMS (24 TO 42)	238195	126135	119480	153632

Utkoman þvír ofug við það sem Marshallstofnunin var sagt og allt aðrar bátur sjúndar og storum reksturkostnaðarhjúsum sleppt.

Copy to _____ Date _____ Checked _____ Date _____ Approved _____ Date _____
Revisions. ① THE CHEM. CONSTRUCTION CORP., N.Y.C.
② BOUGHT FROM ELECTRIC HEATING EQUIP. CORP., PHIL. USA.

Fylgiskjal

Samanburður á nokkrum liðum í skjalinu sem sent var Marshall stofnuninni og skjalinu, sem Brown sendi til Islands, svo og fölum sem seljandinn (Kent) gaf upp með tilboði sínu.

Víðhaldskostnaður, sem Singmaster & Breyer gefa upp í skýrslu til Marshallstofn. \$ 8.97 pr. 1 milj. cu ft. Metál framleiðsla á sólarhring 1.7 milj. cu ft.

Víðhaldskostn. á dag því $8.97 \times 1.7 = \$ 15.30$

Árs víðhaldskostn. $355 \times 15.30 = \$ 5400$ eða kr. 88.000. -

Víðhaldskostn. sem Kent gaf upp til S+B og Brown \$ 26.90 pr. 1 milj. cu ft. eða á dag $26.90 \times 1.7 = \$ 45.70$
Árs víðhaldskostn frá Kent $355 \times 45.70 = \$ 16.200$ eða kr. 265.000

Árs víðhaldskostn gefinn upp í skýrslunni því $26.90 \times 1.7 = 45.70$
krónum lagði en seljandinn gaf upp.

Sæmku. skýrslunni til Marshall er reksturkostn.

Trail sellanna hærri en Bamag sem nemur

$250.56 - 240.90 = \$ 9.66$ / pr. 1 milj. cu ft.

eða árlegur reksturkostn. $9.66 \times 1.7 \times 355 = 595.00$ kr hærri.

Rafmagnsnótkun skv. skýrslunni til Marshall er Bamag hærri sem nemur $109.64 - 98.44 = \$ 11.20$ pr. milj. cu ft eða árs rafmagnsnótkun $11.20 \times 1.7 \times 355 = \$ 6800$ hærri

en í sínu pluggi segir Brown hann \$ 13440 hærri samt segjast S+B meta rafmagnstölur Browns.

Ílla ber saman byggingarkostn. í skýrslunni til Marshall og pluggi Browns. Brown segir Bamag störra hús en S+B segja Trail störra hús.

Brown er að bera saman tvo pósta, þegar hann hefur gert „útreikninga“ sína og raðað upp jmsum samanburðarlíðum.

Síðan tekur hann ádeins þann reksturkostnaðarlíð, sem er hærri hjá öðru fyrirtökinu og reiknar út, hvaða upphæð myndi gefa þessa summu af sér í vexti á ári, og bætir henni ofan á þann póstin sem hann vill fá hærri.

Reksturkostnaðarlíðunum, sem eru hærri hjá hinu fyrirtökinu slæppit hann hinsvegar alveg. En eins og sést af útreikningum Singmaster & Breyer (fylgiskjal 5) eru þeir líðir mun hærri

Hvað skyldu endurskoðendur segja um slíka bókförslu?

Getur skekkjan í slíkum samanburði farið fram hjá nokkrum?

Framangreindar ábendingar finnast mér ákaflega eðlilegar fyrir mig sem núverandi ráðunaut verksmiðjustjórnarinnar, þar sem ekki er hægt að ætlast til þess, að verksmiðjustjórnin sé inn í slíkum málum í einstökum atriðum.

En framkvæmdastjóri virðist hvorki hafa haft vilja, dug né þekkingu til þess að setja sig inn í þessi mál og fylgja þeim eftir.

Séu þessi tvö plögg, sem um ræðir í bréfi mínu, borin saman lið fyrir lið, og athugað hvað Marshallstofnuninni var sagt, og svo hvað Áburðarverksmiðjunni er sagt um þessi sömu mál á sama tíma, koma hinir furðulegustu hlutir í ljós.

Ýmsar spurningar vöknudu í huga mér, eins og t.d. þessar :

Hversvegna voru önnur gögn og aðrar upplýsingar um þessi mál lögð fyrir Marshallstofnunina en fyrir stjórn Áburðarverksmiðjunnar ?

Hversvegna var stjórn Áburðarverksmiðjunnar sagt, að það væri hagkvæmast að taka tilboði, sem Marshallstofnuninni var sagt að væri óhagkvæmt svo milljónum skipti miðað við annað, sem í boði var ?

Það eru sögulegar staðreyndir, að erfiðlega gekk að fá þessi kaup samþykkt hjá Marshallstofnuninni, m.a. vegna þess, hve útreikningar og samanburðartaflan, sem Singmaster & Breyer sendu stofnuninni, voru sterk rök á móti kaupunum.

En hversvegna var þá ekki Marshallstofnuninni sendir útreikningar og samanburðartafla Browns til að sannfæra menn þar, úr því það átti að vera rök með kaupunum ?

Hví var skjal Browns bara sent til Íslands og lagt fyrir stjórn Áburðarverksmiðjunnar ?

Ég taldi mér skylt að vekja athygli stjórnar verksmiðjunnar á þessu.

Vilhjálmur Þór lagði bréf mitt fyrir stjórnarfund 25. marz 1959 og stakk upp á því, að bréfið yrði þýtt og sent út til ráðunautsins og verkfræðifirmans, og þau beðin um skýringu, og féllst ég á það.

Síðan leið og beið og ég heyrði ekki meira um málið.

Þann 29. júlí hringdi ég í Vilhjálm Þór og spurði hann um það, hverju Brown og Singmaster & Breyer hefðu svarað bréfi mínu.

Vilhjálmur svaraði því á þá leið, að hann hefði ekki hugmynd um það.

En á stjórnarfundi verksmiðjunnar þann 2. sept. var stjórnarmeð-

limum afhentur bunki af bréfum frá Brown og Singmaster & Breyer, sem borizt höfðu um þetta efni, og eru þau dagsett frá 25. apríl til 30. júní, en þann 29. júlí kvað Vilhjálmur sig ekki hafa hugmynd um hverju hefði verið svarað.

Framkvæmdastjóri leggur svörin við þessu þýðingarmikla máli ekki fram fyrir stjórn verksmiðjunnar fyrr en 2. sept., eða 4 mánuðum eftir að fyrstu svörin berast, og leynir stjórnina tilveru þessara bréfa allan þennan tíma. Hvernig stendur á þessari bið ?

Við lestur þessara tveggja fyrstu bréfa kemur ekkert málefnalegt fram, og því lítið á þeim að græða.

Hvorugur aðili svarar því, hvort þeir ætli að standa við samning sinn eða gera eitthvað til þess enn til að reyna að bæta gæði framleiðslunnar, svo hún verði eins og lofað var.

Hvorugur aðili gerir í þessum tveim fyrstu bréfum neitt til að reyna að skýra eða gefa nokkra ástæðu fyrir hinum tveim ósamhljóða skýrslum, sem nefndar voru í bréfi mínu.

Síðan heyrir ekki meira frá þessum mönnum fyrr en um 1¹/₂ mánuði síðar, um það leyti, er Hjálmar Finnsson fór á vegum verksmiðjunnar, undir öðru yfirskinu til New York.

Þá koma frá þessum aðilum 4 eða 5 bréf (því eitt er í tvennu lagi), öll dagsett með stuttu millibili, og enn leynir framkvæmdastjóri stjórnina þessum viðbótarbréfum í meira en mánuð.

Öll þessi síðari bréf eru með slíkum endemum, að furðu sætir. Í stað þess að svara fyrirspurninni málefnalega á stuttan hátt, þá eru bréfin full af ofstæki, fúkyrðum og gífuryrðum í minn garð persónulega, og þrungin ósannindum, og efni sumra þeirra á þann hátt, að þau geta vart hafa verið skrifuð án aðstoðar Íslendinga, vel kunnugum málum Áburðarverksmiðjunnar.

Það virðist af bréfum þessum að skilja, að það sé einhver glæpur, er gangi guðlasti næst, að ég skuli benda á, að samningnum um verksmiðjuna hafi ekki verið fullnægt og að hún eða framleiðsla hennar sé ekki eins og hún á að vera og að ég bendi á staðreyndir í þessum málum, og beðið um skýringar á þeim.

Slík reiði og gífuryrði, sem þarna koma fram, dæma sig sjálf.

En benda má á hið íslenska spakmæli: "Sannleikanum verður hver sárreiðastur".

Singmaster & Breyer koma helzt með þá skýringu, að Brown hafi verið svo ókunnugur þessu máli, að hann hafi ekki vitað nóg til þess að gefa rétta skýrslu.

En þótt framkvæmdastjóri hefði ef til vill ekki haft skilning á því að fylgja málum verksmiðjunnar eftir við þessa erlendu aðila, þá hefði mátt búast við því, að nú er ég enn vakti athygli á þessum málum, hefði hann tekið á sig rögg, þar sem hann hvort sem er fór á vegum verksmiðjunnar til New York skömmu seinna.

En ekki er vitað til þess að svo hafi verið.

Hvorki framkvæmdastjóri né formaður fengu mér svarbréf þessara aðila, enda þótt málið snerti mig nokkuð.

Hins vegar hringdi Ingólfur Jónsson í mig samdægurs, er hann hafði litið á bréf þessi, og bauð mér að lána sitt eintak.

Bréfum þessum svaraði ég til stjórnarinnar 14. sept. s.l. og hrakti lið fyrir lið með skjalfestum sönnunum.

Síðan eru því liðnir meira en 4 mánuðir.

Það virðist því liggja ljóst fyrir, að í sambandi við þessi kaup hafa átt sér stað svik, sem kostað hafa verksmiðjuna háar fjárfúlgur.

En þó að svik slík og að framan var greint frá, séu slæm, þá hafði það, að samið var við Brown og Singmaster & Breyer, ýmsar aðrar stóralvarlegar afleiðingar fyrir verksmiðjuna, sem ef til vill er ekki hægt að heimfæra undir svik, en frekar undir ókunnugleika og þekkingarskort, en eru þó einnig á vissan hátt svik, að minnsta kosti svik við að standa við gerða samninga.

Í samningunum við þessa erlendu verkfræðiaðila er því m.a. lofað, að öll tæki verksmiðjunnar og útbúnaður skuli vera af nýjustu og hagkvæmustu gerð. Þá er því einnig lofað, að öll tæki skuli valin þannig, að viðhaldskostnaður þeirra verði sem allra minnstur.

Bæði þessi loforð voru gjörsamlega svikin.

Þetta hvortveggja hefur orðið verksmiðjunni mjög kostnaðarsamt.

Örfá dæmi skulu nú tekin þessu til sönnunar.

Eitt þýðingarmesta tæki Áburðarverksmiðjunnar, svonefndur ammoníakofn eða ammoníakketill, er af úreltri gerð og afar óhentugur. Skal hann tekinn sem dæmi hér. Yfir þessu var kvartað til amerísku verkfræðinganna ásamt mörgum öðrum göllum, í bréfum, er þeim voru skrifuð 15. júní og 16. júlí 1955.

Í bréfinu frá 15. júní segir m. a. :

"Það er enn staðreynd, að tæki virðast vera langt frá því að vera af nýjustu gerð, hvort sem um er að ræða í sumum tilfellum skakka staðsetningu eða í öðrum, að ekki er um nýjustu tegundir tækja að ræða eða þá að skakkar tegundir hafi verið pantaðar, og breyta þurfi um með því að panta réttar tegundir."

Ennfremur segir þar :

"Ræsishitarinn fyrir ammoniakofninn hér notar vatnsefni fyrir eldsneyti. En öll ámóta tæki, sem við höfum getað athugað, eru með rafmagnshiturum. Þetta hefur orsakað alvarlega örðugleika sérstaklega að vetrarlagi. Hér rís enn spurningin um nýjustu gerðir."

Og enn segir :

"Þessháttar atriði eru vissulega ekki til að hjálpa þegar Washington biður okkur um skýringar á hinum mjög svo háa viðhaldskostnaði samanborið við upprunalegar áætlanir, sem þér gerðuð. Verkfræðingarnir, sem teiknuðu og sem reiknuðu út reksturskostnaðinn, verða einnig fyrir barðinu, þegar þeir eru beðnir um að skýra mismuninn milli áætlana sinna og raunverulegrar reynslu af útbúnaðinum, sem þeir hafa teiknað."

Og að lokum segir :

"Gagnslaust er að leitast við að leiða hjá sér beinar staðreyndir, sem blasa við okkur. Einmitt ofangreind atriði sýna vissulega fram á grundvöll verkfræðistarfa fyrir verksmiðju þessa, og við getum ekki skilið, hvernig þau atriði, sem að ofan greinir, geta komið undir ábyrgðarárákvæði "að verksmiðjan verði búin nýjustu gerð tækja og að verklýsingarnar muni ná yfir allt hið nýjasta og bezta, að því er efni og vinnu áhrærir"."

Í bréfinu frá 16. júlí 1955 er meðal annars þessi klausa :

"Óskað er eftir fullkomnum teikningum af rafmagnshitara fyrir ammoniakofninn, sem setja mætti upp í stað gashitarans, sem nú er á staðnum. Án afgangis fyrir okkur."

En þessar teikningar fengust ekki, og síðar segir Brown í bréfi 6. sept. 1957 til verksmiðjunnar, að ástæðan fyrir því að hann hafi ekki látið okkur fá rafhitaðan ammoniakofn hafi verið sú, að hann hafi ekki átt teikningar af honum.

Að lokum vísar hann okkur í bréfi 13. maí 1958 til fyrirtækisins Chemical Construction Corp. og segir: "Yfirleitt held ég að yður myndi bezt að skipta við Chemical Construction með því að þeir hafa mestu hæfileika á þessu sviði og eru eingöngu verkfræðingar."

Nú er sem sagt vísað á það fyrirtæki, sem lengst hafði undirbúið áburðarverksmiðjumálið og íslenzku verkfræðingarnir 3 ráðlögðu í upphafi. Nú var bezt að fá þá til að reyna að endurbæta það, sem miður fór hjá Brown og félögum hans, þegar þeir eru búnir að gefast upp.

Og nú hefur verið samið, samkvæmt ráði Browns, við fyrirtækið Chemical Construction um endurbætur á þessu úreltu tæki.

Teikningarnar af þessu tæki einar, sem Brown gafst upp á að koma með, kosta um kr. 1 milljón og endurbætur á tækinu aðra milljón í viðbót.

Þannig mætti nefna fjölmörg dæmi um hluti, sem miður fóru, en til þess að tefja ekki tímann, skal vikið að þeim hlut, sem ég tel alvarlegastan og bændur landsins hafa orðið mest áþreifanlega varir við, og stafar af göllum á saltpétursdeildinni.

Öllum notendum "Kjarna" áburðarins er kunnugt um, hversu kornastærð hans er smá og hvílkum erfiðleikum það veldur um jafna dreifingu hans. Flestir bændur, sem Áburðarverksmiðjuna hafa heimsótt, hafa kvartað mjög undan þessum galla og spurt, hvort ekki væri hægt að bæta úr honum. Áburðurinn dreifist illa og brennir því oft grasvörðinn, en sé nokkur gola, rýkur hann stjórnlaust. Þá hafa einnig erlendir áburðarsalar kvartað yfir erfiðleikum, sem þeir hafa átt í með íslenska áburðinn.

Mr. Brown, ráðunautur, samdi skýrslu mikla, sem dagsett er 3. jan. 1952, um fyrirkomulag í einstökum atriðum á verksmiðju þeirri, er átti að byggja. Er tekið fram, að skýrsla þessi sé hluti af samningunum um byggingu verksmiðjunnar.

Á bls. 11 í þessari skýrslu segir Brown um áburðarkrystallana: "Krystallarnir munu verða að stærð milli 1.0 mm og 2.0 mm húðaðir, og þessari stærð verður hægt að stjórna og gera þá stærri eða minni, eftir því sem óskað er."

Allir, sem áburðinn hafa séð, vita, hversu fjarri því er að krystallarnir nái þessari stærð.

Strax og verksmiðjan tók til starfa varð það ljóst, að áburðar-

krystallarnir voru alltof smáir. Voru gerðar miklar tilraunir og mjög kostnaðarsamar breytingar á verksmiðjunni, gerðar í því augnamiði að fá áburðinn stækkaðan, en tiltölulega lítið vannst á.

Sérfræðingar frá verkfræðiráðunautunum voru hér mánuðum saman og sá, sem lengst var hér, kenndi því helzt um, að mælakerfi verksmiðjunnar væri ekki gott, en þó var það byggt samkvæmt fyrir sögn og undir stjórn ráðunautanna og þeirra verkfræðinga.

Var þá sendur hingað mælikerfasérfræðingur, sem ráðunautarnir útveguðu.

Var fyrsta verk hans að láta skipta um allar mælalagnir verksmiðjudeildarinnar, því að hann sagði, að þær væru allar úr röngu efni. Voru það geysimiklar lagnir, og aðeins árgamlar. Einnig gerði hann margvíslegar breytingar á mælakerfinu, en lítinn árangur bar allt þetta á kornastærðina. Þessu er lýst í skýrslu mælasérfræðingsins, sem dagsett er 19. jan. 1955.

Það var vissulega algjör óþarfi að reisa hér nokkra tilraunaverkmiðju eða gera nokkrar tilraunir á kostnað Íslendinga á þessu sviði, því að meira en 40 ára reynsla er komin á framleiðslu köfnunarefnisáburðar í heiminum.

Ekki er vitað um neina köfnunarefnisáburðarverkmiðju neins staðar, er sendir á markaðinn eins smákornóttan áburð og Gufunesverkmiðjan.

Auk þess urðu íslenskir bændur frá upphafi að borga fyrir Gufunesáburðinn tvöfalt það verð sem ráðunautarnir gáfu upp að framleiðslukostnaður hans yrði í áætlunum þeim, er fylgdu samningnum, því þegar verkmiðjan fór í gang, reyndist það 100% skekkja, og þó voru áætlanirnar ekki nema tveggja ára gamlar.

Svo stórkostleg skekkja væri tvímælalaust talin alvarleg hjá sumum, og vissulega hefði hún haft enn alvarlegri afleiðingar, ef hin sívaxandi dýrtíð hefði ekki jafnt og þétt hækkað áburðarverðið á erlendum áburði, sem gerði Áburðarverkmiðjunni kleift að hækka sitt verð og miða það að mestu við verð innflutts áburðar.

Þá var og fyrir aðgerðir þessara sérfræðinga Áburðarverkmiðjunnar vinnsluáferð verkmiðjunnar breytt frá því, sem aðrir sérfræðingar höfðu áður undirbúið. Það hafði verið ráðgert, að verkmiðjan gæti með litlum aukakostnaði einnig framleitt köfnunarefnisáburð, sem innihéldi hið nauðsynlega kalk fyrir jarðveginn, ef þess væri óskað.

En eins og verkmiðjan er byggð núna, mun það verða all kostnaðarsamt að breyta henni svo að það verði hægt, en hjá því verður þó

vart komizt.

Fjöldi bænda um land allt telja, að reynslan hafi nú sýnt, að þessi kalklausí áburður sé farinn að stórskemma túnin fyrir þeim, og íslenzk-ir vísindamenn hafa sannað, að heyið, sem fæst eftir Gufunesáburðinn, er mun lakara fóður en það fæst af köfnunarefnisáburði með kalkinnihaldi.

En hvort það er gert vegna þess að framkvæmdastjóri veit ekki betur eða til þess að dylja gallana, þá hafa þau ósannindi verið gefin upp til útvarps og blaða og hælzt yfir, að Áburðarverksmiðjan hafi framleitt svo miklu meiri áburð en amerísku ráðunautarnir lofuðu, og að á árinu 1956, sem var mesta framleiðsluár til þessa, hafi framleiðslan orðið um 20% meiri en lofað var.

Þetta er ekki rétt.

Sannleikurinn er sá, að ársframleiðsla Áburðarverksmiðjunnar hefur enn aldrei náð því magni, sem ráðunautarnir lofuðu, en árið 1956 fór hún þó nærri því.

Í skýrslu þeirri, er að framan var getið, eftir C.O. Brown frá 3. jan. 1952 og tekið er fram að sé hluti af samningnum um verksmiðjuna, stendur á bls. 8 um afkastagetu verksmiðjunnar, sem byggja átti: "Afkastageta verksmiðjunnar verður 7400 tonn af köfnunarefni á ári með 355 vinnsludögum", en það samsvarar rúmlega 22.000 tonnum af "Kjarna". Mesta ársframleiðsla verksmiðjunnar til þessa var árið 1956, er hún komst upp í 21.234 tonn, og náði því ekki tilskildum afköstum. Það stafaði af því, að verksmiðjan fékk ekki nægilegt rafmagn til fullra afkasta, eins og vitað var fyrir að hún myndi ekki fá, þegar er ákveðið var að byggja hana. Hve mikið minni afköstin verða, er að mestu undir hinni fánlegu raforku komið.

Engar líkur eru til þess, að verksmiðjan skili fullum ársafköstum fyrr en nú að lokinni virkjun Sogsins. En samkvæmt því framleiðslumagni, sem fengið hefur í hinum ýmsu deildum yfir stuttan tíma, virðast líkur til þess, að hin tilskildu framleiðsluafköst verksmiðjunnar í heild mundu fást, ef næg raforka væri fyrir hendi allt árið.

Sýni það sig síðar, að verksmiðjan framleiði tilskilin afköst, þá er það engum til sérstaks hróss, heldur þýðir það aðeins, að staðið hafi verið við einn hluta af samningi þeim, er gerður var um byggingu verksmiðjunnar, það er að segja, að tæki hennar séu nógu stór.

En það afsakar á engan hátt þær brigður, sem orðið hafa á að standa við aðra hluta samningsins, svo sem vörugæðin, né öll þau mistök

og misgjörðir við innkaup og uppsetningu verksmiðjunnar.

Í samningnum við verkfræðiráðunautana (sbr. samning við Singmaster & Breyer, dags. 31. marz 1951) er skýrt tekið fram, að verkfræðingarnir ábyrgist, að framleiðsla verksmiðjunnar verði af þeim gæðum, sem ákveðið sé (Specified quality).

Enda hefur verksmiðjunni ekki enn verið veitt endanleg viðtaka af Íslendinga hálfu, m. a. vegna þess, að vörugæðin eru langt frá því að vera eins og lofað var. Samt er ekki vitað til þess, að neitt hafi verið gert svo árum skiptir af hálfu þessara erlendu verkfræðinga, né Hjálmars Finnssonar til þess að reyna að bæta verksmiðjuna og vöruna, sem framleidd er.

Áburðarverksmiðjan á tvímælalaust skaðabótakröfur á hendur verkfræðiráðunautunum.

Með tilliti til þess, sem að framan hefur verið rakið, vil ég nú spyrja :

Hvaða sérstöðu hafa þessir erlendu aðilar (Singmaster & Breyer og Brown), að þeir skuli ekki þurfa að standa við gerða samninga ?

Hví eiga þeir ekki að gefa skýringu á misræmi í skjölum um sama mál, sem lögð eru fram á mismunandi stöðum og höfðu svo alvarlegar afleiðingar ?

Hví sýna þeir aðeins ofsa og heift, er þeir eru spurðir einfaldra spurninga ?

Eigum við ekki fyrst og fremst að hugsa um hag Áburðarverksmiðjunnar og hag Íslands ?

Ég vil taka til samanburðar aðra stórverksmiðju, sem ég er vel kunnugur, og er hún mjög sambærileg við þetta fyrirtæki hér, en það er Sementsverksmiðja ríkisins.

Þeir aðilar, sem tóku að sér að byggja hana, lögðu fram háa bankatryggingu fyrir því, að verksmiðjan yrði eins og lofað var og framleiddi vöru af hinum tilskilda gæðaflokki.

Og það ég fullyrða, að framkvæmdastjóri Sementsverksmiðjunnar hefði ekki setið aðgerðarlaus, ef verksmiðjan hefði ekki verið eins og lofað var, og þó alveg sérstaklega, ef sementið hefði ekki náð þeim gæðum, sem var lofað. Þar hefði ekki verið dregið eða hikað við að fylgja eftir gerðum samningum.

En víkjum nú aftur að þeim stórframkvæmdum, sem nú eru ráðgerðar í Gufunesi.

Þið hafið heyrt hvernig getur farið og hvernig hefur farið þegar tillögur kunnugra sérfræðinga eru sniðgengnar.

Ef við Íslendingar ætlum okkur í framtíðinni að halda áfram að byggja upp stóriðju í landinu, eins og nú er mikið talað um, þá verðum við að læra af reynslunni.

Og þess vegna megum við ekki láta þetta eða svipaða sögu endurtaka sig í nýja verksmiðjumálinu.

Eins og getið var um að framan, er nú áætlað, miðað við gengi krónunnar 1959, að þessi nýja verksmiðja muni kosta yfir 50 millj. kr.

Samkvæmt athugunum, er gerðar voru í sumar og haust, eftir að framkvæmdastjóri hafði ætlað til að framkvæmdir væru hafnar, er ljóst, að vafamál er að hægt verði að framleiða áburðarefni í þeirri verksmiðju eins ódýrt og hægt er að flytja þau inn, ef framleitt er það magn, sem sérfræðingar telja að við Íslendingar þurfum.

Um útflutningsframleiðslu á blönduðum áburði er fjarstæða að tala fyrir okkur, m.a. vegna þess, að þessi áburður yrði að verulegu leyti unninn úr erlendum hráefnum.

Verði ekki hægt að framleiða áburðinn eins ódýrt eða ódýrara en hægt er að flytja hann inn, þá er bændum og þjóðinni í heild vafasamur greiði gerður með byggingu slíkrar verksmiðju.

Getur þá ekki átt sér stað, að verr sé farið en heima setið?

Það þarf að reyna að finna annan og ódýrari framleiðslugrundvöll, ef sérfræðingar verða þá á annað borð sammála um að rétt sé að hefja hér framleiðslu alhliða (þrígilds) blandaðs áburðar.

Nú er verið að gera róttækar breytingar á efnahagskerfi þjóðarinnar, sem hafa munu í för með sér gjörbreyttan rekstrargrundvöll atvinnuveganna og margt í óvissu um afleiðingar þeirra.

En víst er, að endurskoða þarf alla útreikninga varðandi þessa stórframkvæmd.

Bendir sumt til þess að vanta muni milljónir króna á ári upp á að framleiðsla þessarar verksmiðju yrði samkeppnisfær við innfluttan áburð, jafnvel eftir hina fyrirhuguðu gengislækkun.

Ég vil því að lokum leggja til, að nýja verksmiðjumálið verði alveg þaulundirbúið og rannsakað, svo að vitað sé með fullri vissu um, hvort vit sé í að fara út í þær framkvæmdir, áður en hafizt er handa.

Framkvæmdastjóri mun hafa talið stjórn verksmiðjunnar trú um, að málið væri orðið fullkomlega undirbúið hjá sér fyrir ári síðan, því

á stjórnarfundum 23. jan. 1958 mun hún hafa samþykkt að reisa hið allra fyrsta verksmiðju þessa.

Ef til vill hefur framkvæmdastjóri líka sjálfur trúað því, að undirbúningurinn væri orðinn nægilega góður hjá sér, þar sem hann hafði þá verið að velta málinu fyrir sér í 3 ár eða lengur.

Það var því mikið happ, að þessi mál skyldu hafa verið athuguð nánar áður en framkvæmdir hófust, því að þær eru alls ekki tímabærar enn.

En það sem er tímabært og hefur lengi verið það og ég tel að nú eigi tvímælalaust að gera, er að höfða mál í New York á hendur hinum erlendu verkfræðingum, sem ábyrgð bera á byggingu þeirrar verksmiðju, er hér stendur, og gera þá ábyrga fyrir gerðum samningum og jafnframt láta rannsaka hvernig stendur á svikum, sem fram hafa komið í viðskiptum við þá, og reyna að koma fram ábyrgð vegna þeirra.

Í samningunum við þessa aðila er gert ráð fyrir því, að þessi mál verði lögð fyrir dómstóla í New York, ef brögður verða að staði verði við þá.

Það hefur dregist nógu lengi að stíga þau sjálfsögðu skref.

Því verður ekki trúað að óreyndu, að stjórn verksmiðjunnar og hluthafar séu því andvígir, að allt sé gert sem hægt er til þess að verksmiðjan nái rétti sínum gagnvart þeim, sem svo grátt hafa leikið hana.

Í öðru lagi tel ég, að við eigum nú þegar að semja við hæfa aðila um að gera þá verksmiðju, er nú stendur hér, þannig úr garði, að hún framleiði köfnunarefnisáburð, er bezt hentar íslenskum landbúnaði. Áburð, sem sé þannig gerður, að hann sé viðurkennd verzlunarvara og jafnframt að framleiddur verði áburður, sem innihaldi auk köfnunarefnisins það kalk, sem svo nauðsynlegt er fyrir íslensk tún. Þetta kalk má með litlum tilkostnaði vinna úr skeljasandi.

Það munu allir hafa ætlað til þess, að verksmiðja þessi yrði fyrsta flokks verksmiðja, sem framleiddi fyrsta flokks vöru.

Það er hryggilegt til þess að vita, að íslenski áburðurinn skuli vera þannig, að bændur landsins skuli hrósa happi yfir því að hafa fengið útlendan köfnunarefnisáburð í stað þess íslenska, eins og kom fyrir í fyrra sumar, er þessi verksmiðja gat ekki fullnægt þörfum landsins vegna rafmagnsskorts.

Ég tel að við eigum að bæta galla þessarar verksmiðju og ganga endanlega frá þeim samningum, sem um hana voru gerðir á einn eða

annan veg, áður en við förum að semja um byggingu nýrrar verksmiðju, sem kann að vera byggð á nokkuð vafasömum forsendum, og enn er ekki fullrannsakað.

Ég vil að lokum geta þess, að mér er ekki kunnugt um, hversu mikið framkvæmdastjóri hefur leyft stjórnarnefndarmönnum að fylgjast með, hve aumlega hann hefur haldið á hag verksmiðjunnar gagnvart þessum útlendu aðilum, en vissulega hlýtur það að vera verkefni framkvæmdastjórans að fylgja eftir slíkum málum.

Hvæð viðvíkur okkar núverandi verksmiðju vil ég taka það fram, að jáfnframt því sem þau örlagaríku spor, er hin miklu mistök hlutust af, voru stigin áður en Ingólfur Jónsson og Kjartan Ólafsson komu í stjórn verksmiðjunnar, þá hafa þeir einnig sýnt óánægju sína með það, hvernig framkvæmdastjóri hefur gætt hagsmuna verksmiðjunnar í þessum málum sem öðrum með því eins og fyrr segir að gera ákveðnar tilraunir til að forða verksmiðjunni undan forsjá Hjálmars Finnssonar, og mér þætti ekki ótrúlegt, að nú væru fleiri stjórnarmeðlimir komnir á sömu skoðun og þeir Ingólfur og Kjartan, því mér hefur virzt í seinni tíð, að aðrir stjórnarmeðlimir hafi einnig hallazt meir á sveif með mér í viðleitni minni til þess að mál verksmiðjunnar fái nákvæma athugun og undirbúning áður en anað er út í hlutina, eins og hefur sýnt sig vera háttur framkvæmdastjóra.

Ég vil svo að lokum draga saman í örfáum orðum helztu atriðin sem ég ræddi að framan :

1. Það er staðreynd, að undir framkvæmdastjórn Hjálmars Finnssonar hefur Áburðarverksmiðjan beðið milljónatjón vegna óstjórnar hans og mistaka.
Í þeim tilgangi að koma áformum sínum fram, hefur framkvæmdastjóri ekki hikað við að fara á bak við verksmiðjustjórnina og bókstaflega vísvitandi blekkt hana.
2. Undirbúningur Hjálmars að nýjum verksmiðjubyggingum hefur verið með endemum. Leirverksmiðjan, sem reist var undir hans stjórn, reyndist með öllu ónothæf. Við undirbúning að verksmiðju til framleiðslu fosfór- og blandaðs áburðar fylgdi hann að mestu sömu forskrift. og hann viðhafði við leirverksmiðjuna.
Er framkvæmdum var frestað á síðustu stundu á s.l. vori, til frek-

ari athugunar á málinu, kom í ljós vanundirbúningur hans, sem hefði kostað verksmiðjuna margar milljónir króna, ef áformum Hjálmars hefði verið fylgt, þó ekki sé meira sagt.

3. Hjálmar hefur vanrækt að fylgja því nægilega eftir, að staðið væri við samninga þá, er gjörðir voru við þá erlendu aðila, er byggðu þá verksmiðju, er hér stendur nú.

Peir aðilar hafa orðið uppvísir að grófum svikum við verksmiðjuna við tækjakaup og miklar brigður hafa orðið á því, að verksmiðjan sé eins og lofað var og framleiði áburð af þeim gæðum, sem ákveðið er í samningum.

Framkvæmdastjóri hefur sýnt lítinn áhuga eða skilning á að fá þessi mál upplýst og samningum framfylgt.

4. Það er mjög aðkallandi að gera þessa verksmiðju þannig úr garði, að hún framleiði fyrsta flokks vöru, og gera endanlega upp samningana við þá, sem byggðu hana, og það áður en farið er að semja um byggingu nýrrar verksmiðju, sem ekki er að fullu búið að athuga rekstrargrundvöll fyrir.

Á þessu hefði framkvæmdastjóri þurft að hafa bæði skilning og þekkingu.

Í störfum framkvæmdastjóra hefur það komið glögglega í ljós, að hann virðist vanta vilja eða skilning til þess að notfæra sér ráðleggingar sérfræðinga, enda áberandi bagalegt að hann skortir hina nauðsynlegu tæknilegu þekkingu í starfið.

5. Er ekki tími til kominn að virt séu ákvæði 6. greinar laganna um Áburðarverksmiðjuna, sem að sjálfsögðu eru landslög, er kveður á um það, að framkvæmdastjóri eigi að hafa verkfræðilega menntun ?

Í ríkissjóð hefir
göldið:

Hr. Bjarni Benediktsson, dómsmálaráðherra

útlagt fé af sendiráðinu í London.

kr.

Níutíuogátta 83/100 .....

og veitist hér með viðurkenning fyrir téðri upphæð.

~~Kvittun í þrjátíu
eðna ein gildi~~

Reykjavík, 29/8. '60

f.h.
Ríkisféhirding
Margrit Ingólfsdóttir

f.h.
Ríkisbókari
Anna Ólafsd.

Kr.

98,83

K. b. t.

NAME : MR. S. BENEDIKTSSON

ROOM No. 424

150

				BALANCE DUE
1	21 APR-60	APART	* 2.10.0	* 2.10.0
2	21 APR-60	APART	* 1.10.0	* 4.0.0
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
13				
14				
15				
16				
17				
18				
19				
20				
21				
22				
23				
24				

The *Westbury*

BOND STREET AT CONDUIT STREET
LONDON, W. I.

CHARGE TO :

Belandie Embassy

GUEST'S SIGNATURE :

W. Gudmundsson

TELEPHONE : MAYFAIR 7755

A KNOTT HOTEL

CABLE ADDRESS : "WESTBUROTL, LONDON."

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Góð vinur,

4. Mars '60.

það gleder mig

ad þú ventur á ráðstefnunni: Genf.

Þelt þú velli lesa þetta, e.t.v. Dætur

lika. Vona ad við sigum á

ráðstefnunni, Kona Kveðjur
Shak

DET ER LANDNAMSTID PÅ NY

Af medicinaldirektør, dr. med. Johannes Frandsen

MIT lige afsluttede besøg i Island ville, hvor sprængfyldte af oplevelser de 11 dage end var, ikke i sig selv begrundede eller give mig mod til at efterkomme opfordringen til at yde et bidrag til Politikens særnummer om Island. Kun ved at sammenholde og sammenligne oplevelser og indtryk fra dette sidste besøg med et besøg i sommeren 1931 og en stadig intim forbindelse med Island i de mellemliggende 29 år i samarbejde for videreuddannelse af islandske læger tør jeg give mine indtryk af Island af i dag ud over families og venners kreds. Min opfattelse og vurderinger af Island og de islandske forhold i dag er rent subjektive og bygger ikke på grundige undersøgelser, men må snarere tages som en frisk hilsen til øen „yderst mod Norden“.

Allerede den første dag vi, min kone og jeg, var i Island, fik vi et stærkt indtryk af, at Island i dag, ikke helt var det samme som for 29 år siden. Det var selve nationaldagen, den 17. juni, hvor Reykjavíks gader var fyldt med festklædte og feststemte mennesker. Mennesker, som var velklædte og sunde og raske at se på, men ikke nok med det, de var synligt feststemte og glade, og det var slående, at gamle såvel som unge og ikke mindst de sidste, syntes rankere, frigjorte – selvbevidste om man vil. Et første indtryk, der ikke ændredes, men uddybedes.

Reykjavík var vokset stærkt, er mere end dobbelt så stor som i 1931. Foruden boliger og nye industribygninger finder vi nu universitetet

ste del af dens vækst og dens liv. Spændingen fik sin udløsning ved daglange ture, først til sydlandet, den frodige del af Island, så med flyvemaskine til Akureyri, derfra ture til øst- og nordlandet, og til slut tilbage til Reykjavík med bil over Blondás, Hvamstanki og Borgarnes, en tur som vi under vort første besøg havde taget i modsat retning.

Den moderne samfærdsel

Hvad der straks falder i øjnene er vejnettets forbedring og udbygning. Der må her være gjort meget betydelige investeringer, men helt nødvendige investeringer for at

en udvikling, der her som alle andre steder afgørende var præget af vor mekaniserede tidsalder. De gamle græstørsvklædte huse for fæ som for folk er nu få. Gårdene viser nybygninger eller modernisering i stort omfang. Det blev mig fortalt, at kostaldene endnu ikke alle steder svarer til det moderne kvægbrug, „an stræber efter, men målet er sat, og vist af foregangsmænd. Det står for mig, at jeg ikke fandt nogen gård uden en silo, og visse steder fandtes ved gårdene installationer og apparatur til lufttørring af græs. Gennemføres og udnyttes dette på rette måde, betyder det jo græshøst uafhængig af vejrets luner. Men den rette ensilering er næppe endnu fuldt forstået og gennemført alle steder. Traktorer er almindelige, og heste som trækdyr vel lige så sjældne som her i landet. Udvidelse af græsarealerne under kultur er blevet muliggjort ved mekanisering af jordbehandlingen. Når hertil kommer, at Island nu har egen godningsfabrik, synes mulighederne for en fortsat udvikling på dette område og dermed en tilsvarende forøgelse af kvægholdet at være til stede.

Udviklingen er i fuld gang. Mælkekemængden, der behandles på mejeriet i Akureyri er fordoblet siden dets opførelse svarende til kvægholdets voksende ydeevne. Den forbilligede forsøgsstation med avlstyre i forbindelse med dette mejeri og det igangværende oplysningsarbejde om betydningen af kostaldens hygiejne giver løfter om en rig fremtid for det islandske land-

talt og beskrevet af andre og beskrevet meget bedre, end jeg ville kunne gøre det.

Men mødet med Reykjavík af i dag havde vist os, at der var noget nyt i det billede af Island en tienneskealder tilbage, som endnu stod friskt og uforglemmeligt i vor erindring. Vor nysgerrighed var vakt. Var dette nye også at finde uden for hovedstaden?

Et nyt Island mellem jækler og vandfald

Derfor må jeg fortælle om græs og koer, huse og maskiner og om veje, der ikke fandtes dengang.

Alene hvad vi kunne se under korslen, gav mere end en forudseelse om en udvikling i det helt store format. Det var uundgåeligt ikke at blive indfanget af dette, der måtte være en del af et nyt Island. Måske kunne vi finde svar på de mange spørgsmål, der rejst sig og måtte rejse sig for os, i bøger med de alvidende økonomers tal og forklaringer, men det ville ikke være nok, det måtte opleves. Vi kørte videre, vi så vandfald, der gav elektricitet, vi så anlæg, hvor de varme kilders enorme værdier blev udnyttet, og vi fik ved besøg på en stor moderne fiskekonserverfabrik et indtryk af hovederhvervets omfang og afgørende betydning.

Det er et nyt Island, der lev r mellem bjergene og jøklerner og solgiltrende vandfald i al naturens uforanderlige skønhed. Men stærkt og alle indtryk, der bog-

bygning, der syntes stor, da den blev taget i brug i 1940, er nu alt for lille. Udvidelser på mange områder planlægges og vil nå frem, uanset finansielle kriser og anden moderne fortrædelighed – fremtiden, folkets liv er jo betinget deraf.

Sundhedsvæsenet var selvfølgelig genstand for min interesse, og her følte jeg mig mindre som turist og amatør, men mere på hjemmebane. Det lægevidenskabelige fakultet er universitetets næstældste og fuldt udbygget. Undervisningen i de kliniske fag har navnlig tidligere i nogen grad været hemmet af mangel på tilstrækkeligt sygehusberedskab med undervisning for øje. Det var dog især efteruddannelsen, turnustjenesten, der gjorde supplerende andetsteds ønskelig og under mit besøg i 1931 gav stødet til oprettelse i Danmark af særlige turnuspladser for islandske læger og dermed til mange års intimt samarbejde mellem de to landes lægevæsen. Et samarbejde, der var til lige stor glæde for begge parter, en række af venskaber mellem de to landes læger blev stiftet, og båndene mellem vore lande dermed styrket.

Stort sygehusbyggeri

Sundhedsvæsenet er organiseret på fortrinlig måde, sundhedstilstanden er god, i alt væsentligt som her. Islands lave spædbørnsdødelighed har både været et incitament og en stadig kilde til irritation. Den kendsgerning, at spædbørnsdødeligheden i Island kun var halvt saa stor som i Danmark, var årsag til, at vi i 1927 begyndte at planlægge og igangsætte det arbejde med bekæmpelse af denne dødelighed, som resulterede i sundhedsplejerskoordinationen. Vi var fuldt overbevist om snart at kunne indhente Island, men selv om vi har haft endog særdeles gode resultater af vort arbejde, er Island troligt fulgt med og noterer stadig en spædbørnsdødelighed, der kun er halvt så stor som vor.

For sygehusenes vedkommende står Island med de samme problemer som vi: at finde veje og midler til at imødekomme tidens hastige udvikling, der gør opdeling af sygehusbehandling i specialer nødvendig, og at finde den rette balance mellem det egentlige sygehus med det nødvendige antal speciallæger og det lokale hjem, ledet af en enkelt læge, for syge og svagelige, der trænger til pleje under lægetilsyn. Reykjavík står i dag med et stort sygehusbyggeri fra forskellige steder og dermed med en ganske usædvanlig mulighed for at få et højt udviklet sygehusvæsen med alle ønskelige specialer repræsenteret. Forudsætningen for, at denne sjældne situation kan udnyttes, vil dog være iværksættelse af et lægeligt så intimt samarbejde, at man ser bort fra traditionelt betingede selvstændighedensønsker og ved planlægning undgår enhver overlappning. Med mit kendskab til de islandske læger tvivler jeg ikke et øjeblik på, at Reykjavík i løbet af få år vil stå med det mest fuldstændt organiserede sygehusvæsen.

Enestående bondesamfund med særpræget kultur

de beundring og begejstring for det, der venter forude – sådan som sansen for historie og historiens værdi navnlig hos unge nu synes mindre hos os og vel også andetsteds.

Når man kører fra Akureyri til Reykjavík og har „kendt mand“ med, møder man bestandig Islands fortid, men vel at mærke en fortid, der rækker tæt op mod og helt ind i nutiden. I den gård, fortæller „kendt mand“, levede en digter, som der på stedet er rejst mindesmærke for, fra en anden kom en af de kendte politikere fra forrige århundrede, og en tredje tilhører stadig ætlinge af en af de gamle slægter. Vi kom lige forbi eller vel midt ind i slagmarken, hvor Gissur vandt over den få år tidligere på den norske konges foranledning dræbte Snorre Sturlasons folk og dermed spillede riget i Kong Hákonns hænder. Gissur blev jørl under kongen. For anden gang erobrede Norge herredømmet over Island.

Men rejsen lærte os også eller vel rettere anskueliggjorde for os den islandske gårds betydning for det islandske samfund, der først hel' op i vor tid for alvor er begyndt at få byer og dermed det, vi kalder bykultur – på godt og ondt. Disse gårde, hvor livet levedes så stærkt, trods vintertiden, vinter såvel i overflod som i direkte betydning, at A. Munch i sit digt „Yderst mod Norden lyser en Ø“ kunne skrive „blev der på Island bevaret og lagt livssæd for kommende dage.“

Man forstår ikke Island af i dag uden kendskab til gårdsdagens mærkelige, ja enestående bondesamfund der kunne leve og overleve med dets særprægede kultur i behold uden rygstod i byer og uden bykultur, men med Thingvalla, Holar og Skalholt.

Herfra kom hele den rige litteratur, der giver Islands historie fra dets begyndelse. Det giver forståelse og baggrund for „håndskriftsagen“ – de håndskrifter der omfattes med interesse både i Island og Danmark, men kun i Island af hele folket – det er Islands dyre kulturarv.

Medicinaldirektør, dr. med. JOHANNES FRANDSEN var for nylig af universitetet i Reykjavík inviteret til Island. Han hyldedes som den i øjeblikket populæreste dansker paa klippeøen, især for sin indsats til gavn for den islandske lægestand. Her fortæller dr. Frandsen om rejsen og former den som en tak til Island.

Med forventningsfuld spænding så vi hen til besøget på Bergenes forståelse og levende interesse for de synlige minder fra Islands historie. I Islands nationalmuseum findes allerede højt interessante resultater af arkæologiske undersøgelser, som tillige viser at arkæologien i Island ligger i endog særdeles kyndige hænder.

Jeg hørte, at der i videnskabelige kresse i Island er rejst tvivl om sagaernes steds- og tidsangivelseres korrekthed. Det samme gjorde videnskabsmændene, da Schlie-mann i sin naive tro på en meget ældre historisk digtning ofrede millioner på udgravninger efter digtningens stedsangivelser. Han fik ret. I dag kan man i de store udgravninger i Mykene vise stedet, hvor Agamemnon blev dræbt. – Ville det ikke være lige så betydningsfuldt for os alle i Norden at finde stedet, hvor Nial og Bergthora blev indebrændt, hvor Gunnar kæmpede den sidste kamp, eller Egil skrev sine uforlignelige digte.

Måske er det en opgave og i så fuld en uafviselig opgave for Norden i sin helhed, men under islandsk forerskab og ledelse.

Island er større

Tilbage til det nye Island, der i sin vitalitet og dristighed virker overvældende.

Et samfund på godt 170.000 mennesker i et vidtstrakt, delvis ufrugtbar område, nær Polarkredsen, men skærmet af Golfstrømmen, vikler sig ved de moderne trafikmidlers hjælp ud af isolationen, men fjerner samtidig de afhængighedsbånd, der rent statsretligt knyttede det til et andet land. Dette samfund skal bære et fuldt udbygget statsstyre og alle en stats andre institutioner. Dets liv afhænger af en hurtig og stærk udvikling af erhvervslivet og stiller dermed nådesløst krav om – mildt sagt – store investeringer. – Et eksperiment så dristigt og risikofyldt, som sjældent om nogen sinde set.

Men det er ikke blot 170.000 mennesker, der har taget denne risiko på sig, det er et folk, der med åbne øjne er gået ind i ri-

thorshvoll, Hlidarende og Borg, hvor Nial, Gunnar og Egil havde levet. Vi vidste, at man ved en foreløbig udgravning på Bergthorshvoll havde fundet rester af en kostald og konstatet, at den var blevet

sikoen, fordi det vidste, at det er prisen, der må betales for at holde den vundne frihed. Dristigheden, modet – vovmodet – fik islændingene i arv fra forfædrene. De gamle – sagatidens mennesker, mænd som kvinder – kendte det

et moderne leser, museet, nye administrationsbygninger, to sygehuse under ombygning med betydelige udvidelser og under opførelse et helt nyt sygehus for kommunen - og meget mere.

Der er ikke noget særlig mærkværdigt i efter så mange år at gense en by, der har fordolet sin størrelse, men det usædvanlige i mødet med Reykjavik i dag var at møde denne som hovedstad med alle de vigtigste veje åbne - Det er dyrt for et lille folk at bebo et stort og udstrakt land.

Reykjavik er af navn som af gavn et lands hovedstad.

Men ei, hovedstad gør jo ikke det hele. Reykjaviks stærke vækst måtte spænde og spændte vore forventninger til igen at møde det land uden for hovedstaden, der bærer denne og betinger den væsentlig-

smødekommene et moderne samfundslivs krav til samferdsel og give muligheder for erhvervslivets udvikling og vækst.

Driftsudgifterne er også store. Ganske vist slæber Island ikke på byrden af et mere eller mindre forældet jernbanenet, men vedligeholdelse af vejene kræver næsten daglige reparationer, i hvert fald på hovedvejene, og om vinteren et stort opbud af snepløve for at kunne holde de vigtigste veje åbne - Det er dyrt for et lille folk at bebo et stort og udstrakt land.

Det samme gælder den velorganiserede indenlandske flyvetjeneste med ruter, der forbinder de vigtigste dele af landet.

Det gamle hovederhverv, landbruget, viste for den besøgende på en kort gennemrejse tydelige tegn på

brug. Det højst moderne, helt nye mejeri i Selfoss må imponere enhver. Island er her sprunget over alle de stadier, vort mejeribrug har måttet igennem, er begyndt ved, ja vist forbi, vort foreløbige slutstade - uhemmet af traditioner Vi møder her centralmejeriet, der med 43 lastbiler samler mælken fra hele sydlandets frugtbare område. Mejeriet behandlede i 1959 30 mill. kg mælk, men er bygget til at kunne behandle 40 mill. kg.

Islands storslåede og særegne natur er i sig selv rejsen værd og vel det, turisten almindeligvis rejser for at se, og vi havde selvfølgelig også glædet os til igen at opleve mødet med Islands natur og alt det magtfulde og skønne denne natur rummer. Alt dette er for-

et af de mange gode grunde, der gør strigten arbejdsglæden - det friggjorte hos menneskene. Og Hannes Hafsteins digt fra 1882 om stormen kommer i tanker, især de to sidste linjer.

„Storm luftvandrør fri, frem med ubundne kræfter, modig og munter min sjæl følger efter“

Vi var universitetets gæster, og universitetet var en storslået vært. Islands universitet står, som universiteter verden over, som eksponenten for kulturlivet. Og her er kulturliv, der blomstrer side om side med teknikkens revolutionerende omformning af det praktiske liv. 5 fuldt udbyggede fakulteter foruden grundlæggende undervisning os, forskning på flere andre videnskabelige områder. Den nuværende

På et andet område står det islandske sundhedsvæsen bedre rustet end de fleste andre. Reykjavik, et moderne arbejdsanatorium, der for få år siden er bygget til revalidering af tidligere tuberkulosepatienter, vil nu, hvor tuberkulosen er trængt tilbage, med få udvidelser og ændringer kunne blive den ideelle løsning af det i Island som andetsteds aktuelle revalideringsproblem.

Det nye Island er stærkest præget af nutiden og fremtiden. Hvordan med fortiden og alt, hvad den har givet og giver os af tidløse værdier.

Gælder vore forestillinger om islændingene som et sagalæsende folk stadig, eller er de begyndt at kappe trådene bagtil i overvælden-

derkastet korn, som fandtes ved udgravningen, moderne undersøgelser, har man konstateret at denne kostald må være brændt på samme tid, som sagaen angiver som tidspunktet for selve mordbranden. Udgravningerne er endnu ikke ført videre, ligesom heller ikke Hlíðarrend og Borg er søgt udforsket ved arkæologiske undersøgelser.

Ikke desto mindre blev det en stor oplevelse at gå på disse historiske steder og drømme om fortidens mennesker og liv. Vi - her synes jeg, at dette vi må omfatte os alle i Norden - håber, at det må blive muligt at fortsætte de arkæologiske undersøgelser af disse steder.

Den nye kirke ved Skalholt giver et stærkt indtryk af islændin-

enkelte menneskes værd, spurgte mindre om risiko for livet end om risiko for at miste hæder. Det gav selvfølelse i bedste forstand i arv til den moderne islænding, en naturlig værdighed, så han fylder, hvor han kommer frem. Jeg har mere end en gang i internationale forsamlinger, hvor også Island har været repræsenteret, mødt det forundrede spørgsmål „jamen er Islands befolkning dog virkelig ikke større?“

Island er større. Island er for Norden, og vi synes vel især for Danmark, af helt uudværlig værdi for vort folkeliv. Island må vinde og vil vinde sin kamp for en fremtid, der grundfæster dets nyvundne frihed og selvstændighed.

Det er landnamstid på ny.

Kære minister Bjarni Benediktsson og frue,
Skrevet en motiveret tak for vist.
Deres hengivne
Helga og Mannes Frændur.

lem de to landes læger blev stiftet, og båndene mellem vore lande dermed styrket.

Stort sygehusbyggeri

Sundhedsministeren er

de islandske gårdes betydning for det islandske samfund, der først hel' op i vor tid for alvor er begyndt at få byer og dermed det, vi kalder bykultur - på godt og ondt. Disse gårde, hvor livet leve-

opgave og i så
selig opgave for Nor-
den i sin helhed, men under isl-
landsk førerskab og ledelse.

Island er større

Tilbage til det nye Island, der i

Einkaskjári, Bjarni Benediktsson, Borg og Mannes Frændur, Reykjavík

Frumvarp til laga

um efnahagsmál.

(Lagt fyrir Alþingi á 80. löggjafarþingi, 1960.)

I. KAFLI

1. gr.

Gengi íslenzkrar krónu miðað við erlendan gjaldeyri skal vera kr. 38.00 hver bandarískur dollar, og gengi hennar miðað við annan gjaldeyri í samræmi við það. Seðlabankinn skráir sölugengi og kaupgengi erlends gjaldeyris samkvæmt þessu gengi. Kaup- og sölugengi dollars má ekki vera meira en 1% undir eða 1% yfir því gengi, sem ákveðið er í 1. málslíð þessarar gr., og sama gildir um gengi annars gjaldeyris.

2. gr.

Við gildistöku þessara laga hættir útflutningssjóður greiðslu hvers konar bóta samkvæmt því, sem nánar er ákveðið í bráðabirgðaákvæðum laganna, staflíðum a—c. Frá sama tíma falla niður tekjur útflutningssjóðs samkvæmt lögum nr. 33/1958.

3. gr.

Allar greiðslur fyrir verk, sem innlendir aðilar hafa unnið fram að gildistöku þessara laga samkvæmt samningi við varnarliðið eða aðila á þess vegum, skulu fara fram á því gengi, sem gildi áður en lög þessi tóku gildi. Sama gildir um hvers konar kröfur innlendra aðila vegna sölu á vörum eða þjónustu til varnarliðsins áður en lögín tóku gildi.

4. gr.

Nú hefur bankaábyrgð verið stofnuð fyrir gildistöku laga þessara, og skal þá gera ábyrgðina upp á hinu nýja gengi, nema fullnaðarreikningsskil hafi farið fram, stofnandi ábyrgðarinnar hafi innt af hendi greiðslu samkvæmt þeim og fengið öll skjöl varðandi ábyrgðina afhent, áður en lögín tóku gildi.

5. gr.

Stofna skal sérstakan vaxtalausán reikning á nafni ríkissjóðs í Seðlabankanum og skal færa til gjalda á honum hækkun þá í krónum, sem verður á skuldum ríkissjóðs við Greiðslubandalag Evrópu vegna gengisbreytingarinnar. Á þennan reikning skal sömuleiðis færa þann gengismun, er fram kemur hjá einstökum bönkum, sem verzla með erlendan gjaldeyri. Við útreikning á þessum gengismun skal taka tillit til allra eigna og skulda viðkomandi banka í erlendum gjaldeyri, þá er gengisbreytingin kemur til framkvæmda. Innstæður og skuldir í krónum á nafni erlendra aðila, sem gengistryggðar eru með sérstökum samningi, teljast erlendum gjaldeyri í þessu sambandi, og sama gildir um gulleign Seðlabankans.

Gengismunur, sem myndast þá er banki hefur fyrir gildistöku þessara laga innt af hendi greiðslu vegna bankaábyrgðar, sem gerð er upp á hinu nýja gengi (sbr. 4. gr.), skal færður á reikning þann, er um ræðir í 1. málsg. þessarar gr.